

во Брно, неоспорно претставува значаен придонес кон микенлошката наука. Посебно овде треба да се истакнат големите заслуги на А. Бартоњек како за организацијата на Симпозиумот, така и за презентирањето на оваа навистина вредна публикација.

П. Хр. Илиевски, Скопје.

W. S. ALLEN, *Vox Graeca*, A Guide to the Pronunciation of Classical Greek, Cambridge, at the University Press, 1968, pp. 157+XVI, 8°, 45 s.

Целта на авторот е со оваа книга да го реконструира изговорот на грчкиот од класичната епоха, исто како што со *Vox Latina* (1965) го реконструира класичнолатинскиот изговор. Некои повторувања, макар и модифицирани, не можеле да бидат избегнати во уводниот дел за фонетиката, инаку овие две раководства, обработени на ист принцип, се дополнуваат. И двете се наменети не само за студенти, ами и за обичниот читател.

До пред неколку години во Англија преовладувал типичниот англиски изговор на грчкиот јазик, исто како што бил случајот и со латинскиот. Со една реформа овој изговор е заменет со приближно оригиналниот класичногрчки изговор, но понекаде сеуште се прават отстапки по однос на традиционалниот. Авторот смета дека во извесни случаи англискиот изговор има практично педагошка предност, но пожелно е и во тие случаи да се знае вистинската вредност на грчките гласови.

Бидејќи резултатите на една историска студија се валидни дотолку, доколку се такви доказите на кои се базираат тие, како што забележува самиот автор, голем дел од книгата тој посветува на оценувањето дали се сигурни неговите докази врз основа на кои го реконструира изговорот на еден мртов јазик, како што е класичниот грчки. Такви докази се наоѓаат во податоците на современите и блиско современи граматичари и други писатели; во разни игри на зборови, современи етимологии, ономапоии и сл.; во транскрипции од грчки на други стари јазици и обратно; во подоцнежниот развој на изговорот; во правописните правила и разните отстапувања од нив; во внатрешната структура на самиот јазик, вклучувајќи ги и метричките обрасци. Од вакви извори црпел податоци и за латинскиот, но, забележува, додека латинскиот, ако се исклучат дијахроните разлики, е ист речиси на секаде, грчкиот во тој поглед пружа сосема поинаква слика. Уште во времето на најраните спомени тој е веќе напреднат во процесот на отклонување. Претставен е од неколку дијалекти кои меѓу себе доста се разликувале дури и во еден ист период. Грците од различните градови, што зборувале на своите дијалекти, тешко можеле меѓу себе да се разберат (cf. Paus. IX, 22.3). Одвај во хеленистичкиот период само една форма, коинс, станува доминантна, а другите дијалекти, со ретки исклучоци (како лаконскиот), постепено изумираат. Затоа во описот на грчкиот изговор авторот морал да води сметка не само за времето, ами и за местото. Тој си поставил за цел да го реконструира атичкиот изговор од 5. в. пр. н. е., но често укажува и на особености во другите дијалекти, почнувајќи од микенскиот, како и во поранешниот и подоцнежниот стадиум на атичкиот. Освен тоа тој прави споредби и со многу други индоевропски и неиндоевропски јазици, а најчесто со латинскиот и старориндскиот, за чиј изговор и фонетика има објавено повеќе студии.

Книгата ја започнува со краток фонетски увод (1—9 стр.), каде што дава класификација на гласовите, зборува општо за акцентот и интонацијата и нешто повеќе се задржува на прашањето за говорот и писмото што е од посебна важност кога се востановува изговорот на мртов јазик. Потоа подробно ги опишува гласовите во нивниот развој до денешно време, образлагајќи го изговорот со обилна аргументација. Книгата е разделена на шест глави: I консонанти (10—58), II вокали и дифтонзи (59—83), III вокалско продолжување (84—89), IV контракција на вокали (90—96); V квантитет (97—105), акцент (106—124) и на крајот има два додатка: А. За изговорот и акцентирањето на грчкиот во Англија

(125—144) и В. Избрани цитати од стари граматичари и други писатели (145—151). Со оглед на тоа што е материјалот предметно распределен на помали партии, изоставен е алфабетниот индекс како и во *Vox Latina*. Во вид на индекс даден е само резиме на препорачуваниот изговор за одделните грчки гласови.

При описот на гласовите авторот ги следи промените во нивниот изговор и испитува од каде знаеме дека во едно определено време тој бил навистина таков. За илустрација на неговиот метод ќе приведеме еден пример. Гласовите обележени со φ , θ , χ , биле во класично-атичкиот аспирирани оклузивни, како *ph*, *th*, *kh* во ст. инд. и современите индиски јазици, слични на почетните *p*, *t*, *k* во англискиот и германскиот, а не фрикативи како во новогрчкиот. Јасно е дека аспирираните оклузивни подоцна се развиле во фрикативи и авторот си поставува за цел да испита кога е извршена оваа промена. — Во најстарите описи за овие гласови е употребен терминот $\delta\alpha\sigma\acute{\upsilon}$, а $\delta\alpha\sigma\acute{\epsilon}\alpha$ се оние што имаат $\tau\eta\nu$ тоῦ $\pi\lambda\epsilon\upsilon\sigma\mu\alpha\tau\omicron\varsigma$ $\pi\rho\omicron\sigma\theta\acute{\eta}\rho\eta\nu$ (Dion. *De Comp.* 14), наспроти $\psi\iota\lambda\acute{\omicron}\nu$ за неаспирираните. Терминот $\delta\alpha\sigma\acute{\upsilon}$ не одговара за фрикативи. Од класификацијата на консонантите (Dion. Thgax, *Ars Gramm.* 11) на $\eta\mu\acute{\iota}\varphi\omega\nu\alpha$ $\delta\kappa\tau\acute{\omega}$ ζ , ξ , ψ , λ , μ , ν , ρ , σ и $\acute{\alpha}\varphi\omega\nu\alpha$ $\acute{\epsilon}\nu\acute{\nu}\epsilon\alpha$ β , γ , δ , κ , π , τ , θ , φ , χ , се гледа дека до тоа време (II в. пр. н. е.) аспирирате φ , θ , χ не биле уште минати во фрикативи, инаку би биле класирани со σ во $\eta\mu\acute{\iota}\varphi\omega\nu\alpha$. Како $\acute{\alpha}\varphi\omega\nu\alpha$ се класирани овие гласови и многу подоцна (3. в. од н. е.) од Аристид Квинтилијан (*De Mus.* II, 2) кој при тоа одбележува дека $\delta\alpha\sigma\acute{\epsilon}\alpha$ се изговарале $\acute{\epsilon}\nu\delta\theta\epsilon\nu$ $\acute{\epsilon}\kappa$ $\acute{\alpha}\rho\upsilon\gamma\gamma\omicron\varsigma$ што воопшто не одговара за фрикативите. За аспирираниот, а не фрикативниот изговор на φ , θ , χ до 4. и 5. в. од н. е. приведува и други, главно познати, докази што произлегуваат од самиот јазик: π , τ , κ преминуваат во φ , θ , χ пред збор што почнува со аспириран вокал ($\kappa\alpha\theta'$ $\eta\mu\acute{\epsilon}\rho\alpha\nu$ — со сувишен спиритус аспер на η откако тој преминал на τ); при краза ($\tau\acute{\eta}$ $\eta\mu\acute{\epsilon}\rho\alpha$ > $\theta\eta\mu\acute{\epsilon}\rho\alpha$); при дисимилација на аспирирате (Грасманов закон); при експресивното удвојување овие гласови даваат $\pi\varphi$, $\tau\theta$, $\mu\chi$; назалот и пред σ во атичкиот обично се губи или асимилира, а пред φ , θ , χ не се губи, ами се менува во μ или γ како и пред неаспирирани оклузивни, додека во новогрчкиот ν пред φ , θ , χ , кои станале фрикативи, се губи како и пред σ ($\tau\acute{\theta}$ $\varphi\iota\omicron$);возможен доказ наоѓа и во ономаатопејски зборови како $\pi\omicron\mu\acute{\phi}\acute{\omicron}\lambda\acute{\omicron}\xi$ и др.; старите латински транскрипции на φ се со *ph*, не со *f* (одбива дека транскрипцијата на лат. *Fabius* со $\Phi\acute{\alpha}\beta\iota\omicron\varsigma$ може да биде контрадоказ, зашто во грчкиот нема можност на друг начин да се предаде латинското *f*). Иако фрикативите и аспирирате не се идентични, фонетски (а често и историски) тие се поврзани. Индиските граматичари нив ги бележат со исти термини. Фрикативниот изговор на аспирирате во грчкиот е започнат доста рано. Секст Емпирик (*Adv. Gramm.* - *Math.* I, 102), како и стојкот Диоген Вавилонски, II в. од н. е. веќе ги класираат φ , θ , χ како $\eta\mu\acute{\iota}\varphi\omega\nu\alpha$, а Диоген Лаертиј (VII, 57), почеток на III в., дава систем само со 6 $\acute{\alpha}\varphi\omega\nu\alpha$. Првиот јасен доказ за фрикативниот изговор потекнува од I. в. од н. е. во еден натпис од Помпеи: *Dafne* = $\Delta\acute{\alpha}\varphi\eta\eta$ и *lasfe* = $\lambda\acute{\alpha}\sigma\theta\eta$ (сп. рус. ϕ место визант. θ). Од II в. латинската транскрипција на φ со *f* е обична појава. Во IV в. Улфила ги транскрибира гр. φ и θ со гот. *f* и β (*biaufilus* = $\Theta\epsilon\acute{\omicron}\varphi\iota\omicron\varsigma$). Допушта дека од аспирирате прво φ добило фрикативен изговор (во еврејската катакомба во Рим φ редовно се предава со *f* а θ со *th* и χ со *ch* и *s*). Но на овој податок тој не му придава голема тежина, зашто во латинскиот нема знак за дентален и веларен фрикатив). На крајот дава практични совети за Англичаните како да ги изговараат овие гласови (*σοφός* — *so-phos*, како *saphead*, θ како *-th-* во *fathead*, χ како *kh* во *blockhead*). Сепак, за да се избегне мешањето меѓу аспирирани и неаспирирани оклузивни, од педагошки причини допушта и отстапка при изговорот на аспирирате на византиски начин како фрикативи.

На ист начин е обработена и партијата на вокалите, каде што со посебно внимание се проследува изговорот на долгите вокали и дифтонзите. Во одделот за квантитетот авторот нагласува дека е тоа својство на слоговите, а не на вокалите и наоѓа дека е поправилна терминологијата на индиските граматичари кои ги делат вокалите на долги и кратки, а слоговите, според квантитетот, на тешки и лесни.

При описот на класичногрчкиот а к ц е н т, каде што меѓу другото се служи и со податоци од метриката, авторот му посветува повеќе внимание на

прашањето кога можел класичниот, предимно музикален, акцент да премине во динамичен. Сигурни докази за ваков вид акцент наоѓа во крајот на 4. в. кога Григориј од Назијанза составува химни во метар заснован на динамичниот акцент. Но траги од ваков акцент се среќаваат и порано, во христијанските химни од крајот на 2. и почетокот на 3. в.

Во првиот додаток, за изговорот на грчкиот во Англија дава краток историјат, почнувајќи до 13. в., за тоа кога и како биле изговарани грчките гласови и каков е сегашниот грчки акцент не само во Англија, ами и во другите земји, каде што се изучува грчкиот. Забележува дека дури и во земјите во кои мајчиниот јазик има музикален систем на акцентуација (срп.-хрв., норв.), грчкиот акцент е сепак динамичен и не се води сметка за квантитетот. Авторот сознава дека е многу тешко денеска да се препорачува било кој вид акцентирање на грчкиот, но исто така нагласува дека би било жалосно да не се знаат најхарактеристичните црти на грчкиот. Ако со усвојувањето на класичниот грчки изговор се учи и акцентот како составен дел на грчките зборови, се надева дека и овој ќе се доближи повеќе до класичниот грчки акцент.

*

Книгата избобилува со факти не само од потесната област на проблематиката што се третира овде, ами содржи и голем број интересни реалии од најразлични јазици. Сето богатство на овие факти е усмерено на една практична цел: да се усвои правилниот изговор и што побласкист акцент на класичниот грчки. Излагањето низ целата книга се одликува со строга одмереност и точност на изразите. Чувството на мерка е присутно на секоја страница. Така како што е замислена и написана, оваа книга претставува убаво раководство на кое нема што да му се забележи и уште помалу што да му се додаде. Заедно со *Vox Latina* оваа книга може топло да им се препорача на студентите по класична филологија и на наставниците по класичните јазици. Иако е наменета главно за англискиот читател, би било корисно таа да се преведе и на некој од југо словенските јазици.

II. Хр. Илиевски, Скопје.

IZVRSTAN BIBLIOGRAFSKI REPERTORIJ HRVATSKIH LATINISTA

ŠIME JURIĆ: *Opera scriptorum Latinorum natione Croatarum usque ad annum MDCCCXLVIII typis edita, tom. I, Index alphabeticus, fasc. 1 — 3* (1 dio iz zbirke: *Iugoslaviae scriptores Latini recentioris aetatis*), Institutum historicum Academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalium, Zagrabiae MCMLXVIII.

Jurićeva je knjiga nastala kao znanstveni priručnik izvora za *Rječnik našega novovjekovnog latiniteta*, što ga u konačnoj redakciji M. Kostrenčića, V. Gortana i Z. Herkova priprema Savjet triju akademija u Zagrebu, Ljubljani i Beogradu.

Prvi put u našoj književnoj povijesti imamo pred sobom cjelokupan popis svih izdanja hrvatskih latinista, objavljenih u nas ili u inozemstvu od početka tiskarstva do god. 1848. Izrađena prema najsuverenijim načelima literature ove vrste, Jurićeva je bibliografija znanstveno pouzdana i bogata novim otkrićima. Na 683 stranice i u 4003 bibliografske jedinice u njoj se abecednim redom prikazuju pisci i anonimna djela ne samo iz lijepe književnosti, u svojoj razgranatosti rodova i tematike, nego i vrlo obilno stvaralaštvo s područja filozofske, teološke, pravne književnosti i drugih društvenih znanosti, vrlo mnogo iz prirodnih i primijenjenih znanosti, pa priručnici i upute iz trgovine, gospodarstva, vojništva, zatim popisi disertacija, ispitnih radnja i sl. Da je ovakvo djelo značajan događaj za nauku o književnosti i za našu kulturu u cjelini, s radošću će potvrditi